

journal homepage:

<https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl>

THE CONCEPT, CLASSIFICATION, AND HISTORICAL BACKGROUND OF THE OFFENSE OF PETTY THEFT

Anvar Butaev

Master's student

Law Enforcement Academy

Tashkent, Uzbekistan

E-mail: anvarsarvar1993@gmail.com

ABOUT ARTICLE

Key words: petty theft, offense, crime, theft, fraud, administrative liability, embezzlement, misappropriation, abuse of official authority

Abstract: The article reflects the classification, concept, historical origin and development of the offense of petty theft, issues of legal assessment, and scientific recommendations.

Received: 06.05.25**Accepted:** 08.05.25**Published:** 10.05.25

ОЗ МИҚДОРДА ТАЛОН-ТОРОЖ ҚИЛИШ ҲУҚУҚБУЗАРЛИГИ ТУШУНЧАСИ, ТАСНИФИ ВА УНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШ ТАРИХИ

Анвар Бутаев

магистатура тингловчиси

Ҳуқуқни муҳофаза қилиш Академияси

Тошкент, Ўзбекистон

E-mail: anvarsarvar1993@gmail.com

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: оз миқдор талон-торож қилиш, ҳуқуқбузарлик, жиноят, ўғрилик, фирибгарлик, маъмурий жавобгарлик, ўзлаштириш, растрата қилиш, мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш.

Аннотация: Мақолада оз миқдорда талон-торож қилиш ҳуқуқбузарлигининг таснифи, тушунчаси, келиб чиқиш ва ривожланиш тарихи, ҳуқуқий баҳолаш масалалари ва илмий тафсиялар акс этган.

ПОНЯТИЕ, КЛАССИФИКАЦИЯ И ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ПРАВОНАРУШЕНИЯ, СВЯЗАННОГО С МЕЛКИМ ХИЩЕНИЕМ

Анвар Бутаев

студент магистратуры

Академия правоохранительных органов

Ташкент, Узбекистан

E-mail: anvarsarvar1993@gmail.com

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: мелкое хищение, правонарушение, преступление, кража, мошенничество, административная ответственность, присвоение, растрата, злоупотребление полномочиями	Аннотация: В статье отражены классификация, понятие, история возникновения и развития правонарушения, связанного с мелким хищением, вопросы правовой оценки и научные рекомендации.
---	--

Янги тахрирдаги Конституциямизда Ўзбекистон иқтисодиётининг негизини хилма-хил шакллардаги мулк ташкил этиши, давлат истеъмолчиларнинг ҳуқуқи устунлигини ҳисобга олиб, иқтисодий фаолият, тадбиркорлик ва меҳнат қилиш эркинлигини, барча мулк шакллариининг тенг ҳуқуқлилигини ва ҳуқуқий жиҳатдан муҳофаза этилиши кафолатланиши, хусусий мулк бошқа мулк шакллари каби дахлсиз ва давлат ҳимоясида эканлиги мустаҳкамлаб қўйилган. Бу конситутциявий нормадан келиб чиқиб шуни айтиш мумкинки, Ўзбекистон Республикасида барча мулк шакллари, мулк давлатга ёки жисмоний шахсга тегишли бўлишидан қатъи назар, тенг ҳуқуқда ҳимоя қилинади. Мулк дахлсизлигини бузиш ёки талон-торож қилиш қонуний жавобгарликка сабаб бўлади.

Ўзганинг мулкни талон-торож қилиш жиноий ва маъмурий жавобгарликка сабаб бўлади.

Миллий олимларимиздан бири Т.Хасановнинг фикрича, “талон-торож қилиш – ўзганинг қонуний эгалигида (тасарруфида) бўлган мулкни ёки мулкка бўлган ҳуқуқини қонунга ҳилоф равишда айбдорнинг ўзи ёки учинчи шахс фойдасига қасддан, тамагирлик ёхуд бошқа паст ниятда бепул ва қайтариб бермаслик шарти билан олиб қўйишдир”. Профессор М.Х.Рустамбоевнинг фикрича, “талон-торож қилиш бу бировнинг мулкни ўзининг ёки бошқа шахсларнинг фойдаси учун, мулкдорга ёки ушбу мулкнинг бошқа эгасига зарар келтириб, қонунга зид ва ҳақ тўламай ундиришдир”. Мазкур фикрдан келиб чиқиб шуни айтиш мумкинки, талон-торож қилиш бу ўзгани мулк эгалигидан ёки мулкка бўлган ҳуқуқидан тўла маҳрум этишдир.

Ўзганинг мулки деганда – бошқага тегишли бўлган ашёлар, пуллар, мулкка эгалик ҳуқуқини берувчи – қўлга киритилиши, мулкни қўлга киритиш билан тенг бўлган ҳужжатлар тушунилади. Ўзгалар мулкни талон-торож қилиш жиноятларида мулк давлат, хусусий, аралаш, оммавий ва бошқа мулк бўлишидан қатъи назар у ўзганинг мулки деб баҳоланади. Қуйидагилар эса ўзгалар мулкни талон-торож қилиш жиноятларининг предмети бўла олмайди: – ёввойи ҳолда ўсадиган ўсимликлар, уларнинг мевалари, ёввойи қушлар ва ҳайвонлар, ер остидан қовлаб олинмайдиган фойдали қазилмалар; – мулкдор учун ўз қийматини йўқотган нарсалар; – муайян қийматга эга бўлмаган мулклар; – ўзгалар ихтиёридан тасодифий ҳолда чиқиб қолган мулклар; – шахсни тасдиқловчи ҳужжатлар (масалан, паспорт, шахсни тасдиқловчи гувоҳнома ва бошқ.) талон-торож предмети бўла

олмайди.

Талон-торож бўлган мулкнинг қийматига (баҳосига) қараб шахснинг ҳаракатига ҳуқуқий баҳо берилади. Жиноят кодексининг 167, 168, 169-моддаларида назарда тутилган жиноятларда талон-торож қилинган мулк, мулкчилик шаклидан қатъи назар корхона, муассаса, ташкилотларнинг мол-мулки бўлса ва талон-торож қилинган мулкнинг қиймати оз миқдорда бўлса Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 61-моддаси билан жавобгарликка сабаб бўлади. Маъмурий қонунчиликка асосан талон-торож қилинган мулкнинг қиймати базавий ҳисоблаш миқдорининг ўттиз бараваридан ошмаса оз миқдор сифатида баҳоланади. Оз деганда ўзи нимани тушунамиз? “Оз” сўзига таъриф ўзбек тилининг изоҳли луғатида сон ва миқдор жиҳатдан унча кўп бўлмаган, кам, етарли эмас, кифоя қилмайдиган маъноларни англатиши кўрсатилган”.

“Оз миқдорда талон-торож қилиш” тушунчасининг пайдо бўлиши давлат ва жамият томонидан ушбу ҳаракатлар жиноят деб топилмаслиги лозим бўлган ҳолатларни аниқлаш зарурати билан боғлиқ бўлган. Ўзгариб бораётган ҳуқуқий онг, ҳуқуқий маданият даражасининг ошиши натижасида жиноят қонунчилигини юмшатиш, сўнг эса умуман бундай ҳаракатга нисбатан жиноят қонунини қўлламаслик зарурати пайдо бўлган. Р.Миллингтоннинг фикриги кўра майда ўғриликлар моддий ва психологик сабаблар билан боғлиқлиги, айнан мазкур турдаги ҳуқуқбузарликлар асосан иқтисодий танглик, ўтиш давларида кўпайганлиги, бунда оддий озиқ овқатдан бошлаб, қурилиш молларигача ўғриланиши, бунда айнан ҳар қандай шахс ўша даврда омон қолиши учун ўғриликка қўл уриши мумкинлигини маълум қилган.

Узоқ тарихдан олсак шахсни жавобгарликка тортишда мулк қиймати ва шахснинг жамиятдаги тутган ўрнига қараб унга жавобгарлик белгиланган. Қадимга ва ўрта асрларда Ўзбекистон ҳудудида мавжуд бўлган давлатларда даставвал заростризм ақидалари, сўнг милодий VIII асрдан XX асрнинг 20-йилларигача шариат қонунлари билан шариатда тақиқланмаган урф-одат ҳукмронлик қилган. Ушбу диний-ахлоқий мезонларга асосланган ҳулқ-атвор қоидаларида ўзгалар мулкни талон-торож қилиш учун жавобгарлик масаллари ўрин эгаллаган. Ўзгалар мулкни ноқонуний йўл билан эгаллаб олиш (ғасб) масалаларини ишлаб чиқишга ислом ҳуқуқшунослари жиддий эътибор берганлар. Бурҳониддин Марғиновий қаламига мансуб “Ҳидоя” асарининг 37-китобида ўзгалар мулкни ғайрқонуний эгалик қилиш “ғасб” деб таърифланган. Шариатда “ғасб” бирон-бир нарсани бошқа шахсдан зўровонлик йўли билан тортиб олиш ёки ўзлаштиришни англатган. Қонун тилида “ғасб” атамаси муаян қийматга эга бўлган ўзганинг мулкни эгасининг розилигисиз олиш ва уни мазкур мулкка нисбатан бўлган эгалик ҳуқуқдан марҳум этишни англатган. Бунда шахсга нисбатан жавобгарлик белгилашда талон-торож қилинган мулкнинг

қийматига қараб жавобгарлик белгиланган. Мисол учун ўғрилланган нарса “нисоб” миқдorigа етган бўлиши керак бўлган. “Нисоб” миқдorigа етган вақтида ўғрининг қўллари кесилган. “Нисоб” миқдори 1/4 динар(1 грамм соф олтин)га тенг бўлган. Талон-торож қилинган мулк қиймати “нисоб” миқдorigа етмаган тақдирда бошқа турдаги енгил жазо берилиши мумкин бўлган.

Туркистон ўлкасида XX асрнинг бошларида чор Россияси ҳарбий ҳокимияти ўрнатилишига қарамасдан, Россия билан Бухоро амирлиги ва Хива хонлиги ўртасида тузилган тинчлик шартномалари мазкур давлатларнинг ҳуқуқий тизимига деярли дахл этмаган. Шариат қонунлари 1917-1920 йиллардаги давлат тўнтарилишигача сақланиб қолган. Урушлар, нотинчликлар, иқтисодий тангликлар одатда жиноятчиликнинг ортишига олиб келади. Совет ҳукуматининг дастлабки йиллари, 1920–30-йилларда озиқ-овқат танқислиги ва очарчилик ҳолатлари кўп эди. 1926-йилда қабул қилинган РСФСР Жиноят Кодексининг 162-моддасида “ўзининг ёки оиласининг минимал эҳтиёжларини қондириш мақсадида содир этилган яширин ўғирлик” тушунчаси белгиланди. Бундай ҳаракат учун уч ойгача мажбурий меҳнат жазоси тайинланиши мумкин эди. Завод ёки фабрикада ишчилар томонидан биринчи марта 15 рублгача бўлган ўғирлик содир этилса, улар фақат интизомий жавобгарликка тортилар эди. Бу ҳолат ўғирлик ва майда ўғирлик орасидаги фаркни белгилаганини кўрсатади.

1940-йил 10-августдаги ССР Олий Совети Президиумининг “Ишлаб чиқаришда содир этилган майда ўғирлик ва безорилик учун жавобгарлик тўғрисида”ги фармонида кўра, “майда ўғирлик” атамаси, қанчалик кичик бўлмасин, агар у ишлаб чиқариш корхонаси ёки муассасада содир этилган бўлса, бир йилгача озодликдан маҳрум қилиш жазоси билан жазоланиши белгиланди. Бу 1926-йилги Жиноят Кодексидаги юмшоқроқ жазога қараганда анча қатъий эди.

Бироқ, 1947-йил 4-июндаги “Давлат ва жамоат мулкани ўғирлаш учун жавобгарлик тўғрисида”ги фармон билан аввалги барча нормалар, шу жумладан майда ўғирлик тушунчаси ҳам бекор қилинди. Бу билан давлат мулкани ўғирлаш жиноятининг оғирлиги оширилди. Давлат мулкани ўғирлаган шахслар 7–10 йилгача озодликдан маҳрум қилинар, колхоз, кооператив ёки бошқа жамоат мулкани ўғирлаш учун эса 5–8 йилгача жазо белгиланарди. Бундай кескин чора-тадбирлар урушдан кейинги жиноятчилик даражасининг кескин ошганлиги билан боғлиқ эди. 1947-йилга келиб, ўғирликлар барча жиноятларнинг 49,2 фоизини ташкил этган. 1946-йилга нисбатан 1947-йилда ўғирликлар сони 43,7 фоизга ошган. 1955-йил 10-январда қабул қилинган фармон билан биринчи марта содир этилган майда ўғирлик учун жазолар юмшатилади: 6 ойдан 1 йилгача мажбурий меҳнат ишлари ёки 3 ойгача озодликдан маҳрум қилиш белгиланган эди.

1984-йилда эса РСФСРнинг Маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги кодекси қабул қилиниб, 49-моддасида давлат ёки жамоат мулкани майда ўғирлаш учун маъмурий жавобгарлик белгиланади. Жазолар сифатида 8 бараваргача жарима ёки икки ойгача тузатиш ишлари (иш ҳақи 20 фоизгача ушлаб қолинади) назарда тутилган. Майда ўғирлик деб топилиши учун ўғирланган нарса қиймати энг кам ойлик иш ҳақидан ошмаслиги лозим эди. Бунда ўғирланган нарса оғирлиги, ҳажми ва халқ хўжалиги учун аҳамияти ҳам ҳисобга олинар эди.

Ўзбекистон мустақилликка эришганидан сўнг, яъни 1994 йил 22 сентябрда қабул қилинган (1995 йил 1 апрелда кучга кирган) Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисида кодексида оз миқдорда талон-торож қилиш ҳуқуқбузарлиги ўз аксини топган. Мазкур эски таҳрирдаги кодекс бўйича оз миқдор бўлиш учун талон-торож қилинган мулк қиймати энг кам иш ҳақидан ошмаслиги керак бўлган. Кейинчалик Ўзбекистонда жиноий жазоларни либераллаштириш муносабати билан айнан мазкур нормага (Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги 254-II-сонли қонуни) ўзгартириш киритилди. Унга қўра оз миқдор қиймати энг кам иш ҳақининг бир бараваридан беш бараварига кўпайтирилди. Кейинчалик мазкур норма яна такомиллаштирилиб, оз миқдорни белгиловчи миқдор беш бараваридан ўттиз бараварга кўпайтирилди. Ўзбекистонда йиллар давомида оз миқдор қийматининг ўсиб бориши инсонпарварлик ва жиноий жазоларни либераллаштириш билан боғлиқдир. Бундан ташқари оз миқдор белгисининг ўзгариши Ўзбекистонда содир бўлган инфляция жараёнлар билан ҳам боғлиқ.

Маъмурий қонунчилигимиздаги “оз миқдорда талон-торож қилиш” жуда кенг қамровли тушунча ҳисобланади. Биз уни ҳуқуқий баҳолашда ва унга таъриф беришда албатта жиноят ва фуқаролик қонунчилиқка мурожаат қиламиз. Чунки маъмурий қонунчиликда мулк, оз миқдорда талон-торож қилиш усули сифатида кўрсатилган ўғрилик, ўзлаштириш, фирибгарлик, растрата қилиш, мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш йўли каби тушунчаларга маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексида ҳуқуқий таъриф берилмаган.

Демак, талон-торож қилиш учта йўл билан – ўғрилик, ўзлаштириш ёки растрата қилиш ҳамда фирибгарлик йўли билан содир этилса ва талон-торож қилинган мулк оз бўлса маъмурий ҳуқуқбузарликни келтириб чиқаради. Маъмурий ҳуқуқбузарлик деганда қонунчиликка биноан маъмурий жавобгарликка тортиш назарда тутилган, шахсга, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларига, мулкчиликка, давлат ва жамоат тартибига, табиий муҳитга тажовуз қилувчи ғайриҳуқуқий, айбли (қасддан ёки эҳтиётсизлик орқасида) содир этилган ҳаракат ёки ҳаракатсизлик тушунилади. Бир сўз билан айтганда, маъмурий

хуқуқбузарлик жиноий ҳуқуқбузарликка нисбатан ижтимоий хавфлилик даражаси камроқ ҳисобланади. Шунга кўра ўзганинг мулкани ўғрилик, фирибгарлик ва ўзлаштириш ёки растрата қилиш йўли билан талон-торож қилиш ижтимоий хавфлилик даражаси юқори, шу сабабли жиноят сифатида эътироф этилган. Лекин амалдаги қонунчилигимиз талон-торож қилинган мулк қиймати(оз миқдор)ни ва мулк эгасини (мулкчилик шаклидан қатъи назар корхона, ташкилот ва муассаса мулки) инобатга олиб маъмурий ҳуқуқбузарлик сифатида эътироф этилган.

Мазкур оз миқдорда талон-торож қилиш ҳуқуқбузарлигининг усули сифатида қаралаётган ўзлаштириш ёки растрата қилиш, фирибгарлик ва ўғриликнинг ҳар бирининг ўзи алоҳида катта бир мавзу ҳисобланади. Ҳуқуқбузарликни тўлиқ ўрганиш учун ҳар бир усулни алоҳида қисқача кўриб чиқамиз.

Ўзлаштириш ёки растрата қилиш йўли билан талон-торож қилиш-айбдорга ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида бўлган ўзганинг мулкани ўзлаштириш ёки растрата қилиш йўли билан талон-торож қилиш. Мазкур усул амалиётда кенг тарқалган бўлиб, унда шахс томонидан деярли амалий фаол ҳаракатлар амалга оширилмайди. Мазкур турдаги талон-торож қилишнинг бошқа шаклларида асосий фарқи шундаки, ҳуқуқбузарлик предмети айбдорнинг эгалигига қонуний асосларда ўтган бўлади, яъни мулк шахсга хизмат мажбуриятлари, шартномавий-ҳуқуқий муносабатлар ёхуд мулкдор ёки мулкнинг бошқа қонуний эгаси томонидан махсус топшириқ асосида тегишли тартибда расмийлаштирилган ҳолда ишониб топширилган бўлади. Мазкур қилмишдаги ўзлаштириш ёки растрата қилиш ўртасида фарқ бўйича бир қанча қарашлар мавжуд. “У.Мирзаевнинг фикрига кўра “растрата қилишда айбдор товар ва моддий бойликларни ўзиники қилиб олмайди, уни ўзидан бегоналаштиради”. Префессорлар М.Х.Рустамбоев ва Р.Кабуловларнинг фикри бўйича объектив томондан растрата қилиш айбдорга ишониб топширилган товар ва моддий бойликларни ўз фойдасига олиш ёхуд ўзгалар (учинчи) шахслар фойдасига қаратиб олиш шаклидаги фаол ҳаракатларни ифодалайди. М.М.Қаландаров эса У.Мирзаевнинг билдирилган фикрларида камчиликларнинг мавжудлиги сабабли М.Х.Рустамбоев ва Р.Кабуловларнинг фикрини қўллаб қувватлаган ҳолда муаян ваколатларни амалга ошириш учун айбдорга ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида бўлган мулки сарф-харажат қилинади, ҳадя қилинади, сотиб юборилади ёки учунчи шахсларга бериб юборилади ёки шахснинг ўзи томонидан истеъмол қилинади. Шунинг учун ҳам растрата қилишни ўзлаштиришдан фарқи шундаки ўзганинг мулки кимнинг фойдасига ўтиши билан қаратиб олишда эмас, балки жиноятчида мазкур мулкни мавжуд бўлиш ҳолати билан фарқ қилади. Бошқача айтганда, айбдорга ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида бўлган ўзганинг мулкани талон-торож қилиш фактини

аниқлаш вақтида, ушбу мулк сарф қилинган ёки бошқа тарзда соқит қилинган бўлиши керак”. Мазкур фикрлардан англаш мумкинки, ўзлаштириш ва растрата қилиш алоҳида ҳаракат сифатида баҳоланади. Мазкур ҳаракатларнинг бирортаси оз миқдорда содир этилса маъмурий ҳуқуқбузарлик сифатида ҳуқуқий баҳоланади.

Ўғрилик- ўғрилик йўли билан содир этилган оз миқдорда талон-торож қилиш ҳуқуқбузарлиги кенг тарқалган усуллардан бири ҳисобланади. Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексда ўғрилик учун таъриф берилмаган. Жиноят кодексида ўғриликка қуйдагича тариф берилган: ўғрилик- ўзганинг мол-мулкни яширин равишда талон-торож қилиш (ЖКнинг 169-моддаси). “Жабрланувчининг ёки бошқаларнинг йўқлигида ёки улар бор бўлса-да, уларга билдирмасдан ўзганинг мол-мулкни яширин талон-торож қилиш ўғрилик ҳисобланади”. Ўғрилик жинояти юзасидан тадқиқот олиб борган олим Т.Хасановнинг фикрига кўра “Ўғрилик – ўзганинг қонуний эгаллигида (тасарруфида) бўлган мулкни ёки мулкрий ҳуқуқини қонунга ҳилоф ва яширин равишда, яъни мулкдорга ёки мулкнинг бошқа эгасига аён бўлмаган ёхуд атрофдаги шахслар жиноят содир этилаётганини англамаётган ҳолатда, ўзининг ёки учинчи шахс фойдасига талон-торож қилишдир”. Жиноят қонунчилигида ўғриликнинг квалификация белгилари асосида содир этилган турлари мавжуд. Лекин мазкур оз миқдорда талон-торож қилиш ҳуқуқбузарлиги ўғриликнинг квалификация белгилари билан содир этилганда ҳам маъмурий ҳуқуқбузарлик сифатида баҳоланади.

Фирибгарлик- алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан ўзганинг мулкни ёки ўзганинг мулкрий ҳуқуқини қўлга киритиш. Илмий адабиётларда фирибгарлик тушунчаларига ҳар хил таърифлар берилган. Фирибгарлик тушунчасига таърифи Н.С.Тагансев томонидан берилган бўлиб, у “фирибгарлик – шахс томонидан ўзганинг мулкни алдов йўли билан ўзлаштириш бўлиб, фирибгарлик мақсади шунда ифодаланадики, жабрланувчида фирибгар мулкни эгаллашга, ўзига фойдали шартларда битим тузишга ҳуқуқий асосга эга деган фикрда бўлади” деган. Юридик фанлар доктори, профессор Қ.Абдурасулова “...фирибгарлик бошқа ўхшаш жиноятлардан фарқлари, бу жиноят таркибининг тўла ёритилмаганидир” деб фикр билдириб, “фирибгарлик-бу бировнинг мулкни ёки мулкка бўлган ҳуқуқини алдаш йўли билан эгаллашдир” деб таъриф берганлар.

Фирибгарликда айбдор алдаш учун ёлғон маълумотлардан фойдаланади. Ёлғон маълумотлар деганда жабрланувчини янглиштиришга олиб келиши мумкин бўлган ҳар қандай ҳолатлар, жумладан, юридик факт ва воқеалар, мулкнинг сифати, нархи, айбдорнинг шахси, унинг ваколати, нияти (масалан, айбдор шахс ўзини мансабдор шахс ёки ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган ходими сифатида кўрсатиши) тааллуқли бўлиши мумкин.

Мансаб лавозимини суистеъмол қилиш йўли билан оз миқдорда талон-торож қилиш. Жиноят кодексида ўзгалар мулкани талон-торож қилиш билан боғлиқ жиноятлар қаторида алоҳида мазкур усул киритилмаган. Балки, бу усул Жиноят кодекси 167-моддаси моддасининг 2-қисми “г” бандида алоҳида кўрсатилган. Мансаб мавқеини суистеъмол қилиш деганда, мансабдор шахс ўзганинг молмулкани моддий жавобгар шахслар билан тил бириктириб ёки сохта ҳужжатлардан фойдаланиб эгаллаши, қонунга ҳилоф равишда мукофотлар, иш ҳақига устамалар ёзиш йўли билан, пенсиялар, турли нафақалар олиш ва хоказо учун ўз мансаб мавқеидан фойдаланиш тушунилади. Мазкур иш бўйича тадқиқ олиб борган М.Эрмуратов мансаб мавқеини суистеъмол қилиш йўли билан содир этиладиган ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилишнинг иккига бўлган. Улар

→ мансабдор шахсга ишониб топширилган мулкни ўзлаштириш ёки растрата қилиш;

→ мансабдор шахсга ишониб топширилмаган, балки фақат унинг ихтиёрида турган мулкни ўзлаштириш ёки растрата қилиш.

Жиноят қонунчилиги бўйича мансаб ваколатини суистеъмол қилиш йўли билан талон-торож қилиш алоҳида жиноят тури сифатида эътироф этилмаган. Балки, ўзлаштириш ёки растрата қилиш жиноятининг квалификацияси белгиси сифатида кўрсатилган. МЖТК 61-моддаси диспозициясида эса мансаб мавқеини суистеъмол қилиш йўли оз миқдорда талон-торож қилиш алоҳида усули сифатида киритилган.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш жоизки, оз миқдорда талон-торож қилиш ҳуқуқбузарлигининг қонунчилик ривожланишини шартли равишда қуйидаги босқичларга ажратиш таклиф этилди:

1-босқич – энг қадимги даврдан VIII асргача бўлган давр: мазкур даврда мамлакатимизда “Авесто” қоидалари татбиқ этилган;

2-босқич – VIII асрдан 1926-йилгача бўлган давр: ушбу даврда мамлакатимизда талон-торож қилиш ҳуқуқбузарлиги учун шариат қоидалари асосида мулкнинг қийматига кўра жавобгарликка тортилган;

3-босқич – 1926-йилдан 1984-йилгача бўлган давр: ушбу даврда мамлакатимизда жиноят қонунчилиги кодификация қилинди, мазкур даврда талон-торож қилишнинг ҳар қандай босқичи учун жиноий жавобгарлик белгиланди;

4-босқич – 1984-йилдан 1994 йилгача бўлган давр: Бутун собиқ совет давлат ҳудудларида оз миқдорда талон-торож қилиш ҳуқуқбузарлиги учун маъмурий жавобгарлик белгиланди. Бунда оз миқдор энг кам ойлик иш ҳақидан ошмаслиги лозим бўлган.

5-босқич – 1994 дан ҳозирги кунгача бўлган давр: 1994 йил 22 сентабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси МЖТКда оз миқдорда талон-торож қилиш ҳуқуқбузарлиги ўз аксини топган. Мазкур эски таҳрирдаги кодекс бўйича оз миқдор бўлиш

учун талон-торож қилинган мулк қиймати энг кам иш ҳақидан ошмаслиги керак бўлган. Ўзбекистонда жиноий жазоларни либераллаштириш муносабати билан айнан мазкур нормага ўзгартириш киритилди. Унга кўра оз миқдор қиймати энг кам иш ҳақининг бир бараваридан беш бараварига кўпайтирилди. Кейинчалик мазкур норма яна такомиллаштирилиб, оз миқдорни белгиловчи миқдор беш бараваридан ўттиз бараварга кўпайтирилди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Тошкент: Ўзбекистон, 2023. – 112 б.
2. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. – Тошкент: Юридик адабиёт публиш, 2025. – 576 б.
3. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси.-Тошкент: Юридик адабиёт публиш, 2025-688 б.
4. Ўзбекистон Республикасининг 1990 йил 31 октябрдаги “Ўзбекистон Республикасида мулкчилик ўғрисида”ги Қонуни. // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1990 й., 31-33-сон.
5. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2004 йил 21 майдаги “Жазоларни либераллаштириш тўғрисидаги қонунни иктисодиёт соҳасидаги жиноятларга нисбатан қўллашнинг айрим масалалари ҳақида”ги 4-сонли қарори.
6. М.Х.Рустамбоев Жиноят кодексига шарҳлар МАХСУС ҚИСМИ Т.: -2021 б-602
7. М.Х.Рустамбоев. Ўзбекистон республикаси Жиноят кодексига шарҳлар. [қайта ишланган ва тўлдирилганикинчи нашр. 2016 йил 1-ноябргача бўлган ўзгартириш ва қўшимчалар билан] махсус қисм Тошкент: “Адолат”.2016-960б.
8. Т.Х.Хасанов “Ўғрилик учун жиноий жавобгарлик ва олдини олиш”. Монография Тошкент.:У 2023 б-126
9. М.М.Каландаров. Ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш: жиноят-хукукий ва криминалогик жиҳатлари Юридик фанлар номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация Тошкент: 2011 йил б.202;
10. С.С.Ниёзова Ўзгалар мулкни иштирокчиликда талон-торож қилганлик учун жиноий жавобгарлик муаммолари. Юридик фанлар номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация Тошкент: 2006 йил б.179;
11. Сергеев, А. С. (2020). Мелкое хищение и кража. Исторический и современный аспекты ограничения административного правонарушения от преступления. Административное право и процесс, (3), 77-79.
12. Таганцев Н.С. Уложение о наказаниях уголовных и исполнительных 1885 г. СПб, 1906. С.867.
13. Абдурасулова Қ.П. Фирибгарликнинг жиноят ҳукукий муаммолари. Юрид.фа.номзоди...дисс. –Тошкент: 1996. -14б.
14. Ўзбек тилининг изоҳли луғати Ж.Ш.Н -Тартибли Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006 й., 651-б.
15. Millington, R., 2023. "Xalq sporti": Germaniya Demokratik Respublikasida kichik o'g'irlik, 1963–1985. Sharqiy Markaziy Yevropa.
16. Марғиновий Б. Ҳидоя-Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмия, 1990. 2-ж-428-429-б.
17. Имом ал-Бухорий Ал жомеъ ал-сахих (Ишонарли тўплам) 4-жилд Қомуслар бош таҳририяти: Тошкент-1997 б-528